

Ekonomika a etika

Josef Šmajš

Úvod

Dnešní výuka etiky podnikání na ekonomických fakultách vyvolává řadu otázek. Jde např. o důvody malé společenské účinnosti morálky, o příčiny krize etiky, o problém nových subjektů morálky a práva. V této kapitole se stručně vyjadřuji hlavně ke třem problémům: 1. k problému nynější predátorsky orientované ekonomiky; 2. k problému krize morálky a etiky; 3. k problému výuky podnikatelské etiky. Budu přitom vycházet z evolučně ontologické teorie skutečnosti (bytí) (Šmajš, 2012) a jen minimálně přihlížet k argumentaci z oblasti tradiční etiky a dílčích společenských věd. V závěru se explicitně vyslovím ke dvěma možným způsobům interpretace etiky podnikání.

K problému nynější predátorské ekonomiky

Pominu-li fakt, že chemické prvky Země vznikaly ve hvězdách první generace, a že proto také živé systémy včetně člověka jsou postaveny z látky zaniklých hvězd, je důležité vědět, že živé systémy jsou funkčně vřazeny do širšího, převážně abiotického systému Země.¹ Současně jsou dokonale strukturně začleněny do složitého útvaru biosféry, který se nachází v dynamické rovnováze s neživou přírodou, a v němž proto existují vztahy závislosti i dominance, parazitismu i koexistence, koevoluce i kompetice.²

¹ Sugestivně tuto skutečnost znovu nedávno vyjádřil fyzik Lawrence Krauss. „Za jeden z nejpoetičtějších objevů o vesmíru pokládám skutečnost, že prakticky každý atom v našem těle byl kdysi uvnitř hvězdy, která vybuchla [...] Jsme doslova dětmi hvězd a naše těla jsou z hvězdného prachu“ (Krauss, 2013, s. 36).

² Je příznačné, že právě soutěživost a boj o přežití v přírodě inspiroval v predátorské kultuře nejen biologické, ale i společenskovední autory. Vedle přirozeného výběru u Charlese Darwina jde např. o neviditelnou ruku trhu Adama Smitha. Z novějších autorů je to patrné také u klasika ekonomického liberalismu Friedricha von Hayeka v jeho konceptu endogenního řádu (Hayek, 1991). Problém však spočívá v tom, že soutěživost a spontánnost mohou optimalizovat systém pouze tehdy, je-li jeho evoluce nastavena dlouhodobě možným směrem. Tento předpoklad však zatím splňuje pouze biosféra.

Závislost našich přímých předků na přírodě byla však od počátku komplikovanější. Velká somatická přestavba jejich organismu, kterou patrně vyvolal ústup pralesních ekosystémů v oblasti rovníkové východní Afriky, si vynutila i nový typ v *genomu zaznamenané útočné adaptivní strategie*. Namísto přizpůsobování se pomalými adaptivními změnami, jejichž rozsah je geneticky omezený, museli se už naši hominidní předkové *adaptovat rafinovanějším způsobem*: širším, ale rovněž geneticky podmíněným rozsahem svého chování. Adaptovali se záměrnou změnou okolního prostředí za pomoci myšlení, upravených předmětů a nástrojů, přesnější a efektivnější formou vzájemné komunikace a spolupráce.

Životní prostředky, které lidem nebyla s to poskytnout přirozená produkce přírody, si už jednoduché kultury³ *opatrovaly vlastní produktivní činností*: nejprve sběrem a lovem, později pastevectvím, zemědělstvím a řemeslem. K těmto životním prostředkům – máme-li na mysli většinu populace – však necelé jedno století patří také statky méně nezbytné – sofistikované kulturní předměty a přírodu extrémně zatěžující *spotřební technika*.⁴

Mimořádný úspěch technicky vyspělé ekonomiky však spočívá nejen v tom, že s využitím přírodních věd dokázala uspokojit tradiční biologické potřeby lidí. Souvisí především s tím, že dokázala méně naléhavé potřeby člověka, jehož biologické potřeby jsou omezené, doplnit potřebami naléhavými pro růst hospodářství, které – vnucovány lidem – na straně člověka biologicky omezené nejsou.

Evoluce ekonomiky, v jejímž rámci se rozvíjela také technika a technosféra,⁵ je sice tvořivým protientropickým procesem,⁶ ale jen uvnitř umělého systému kultury. Protože *ekonomika vlastní látkově energetickou základnu nemá*, nové struktury nevytváří z chaosu, nýbrž z řádu, z přirozené uspořádanosti

³ Systémovému pojmu „kultura“ dávám přednost před neurčitým pojmem „civilizace“. Kulturou rozumím člověkem vytvářený, tj. umělý systém s vlastními organizačními a předmětnými formami (institucemi a materiální kulturou), s vlastní konstitutivní informací (duchovní kulturou) i s vlastní reprodukcí a evolucí.

⁴ Ekonomikou rozumím každou záměrnou hospodářskou činnost, která přírodě odnímá její produkty, procesy a energii a která je předává kultuře: buď pro přímou spotřebu lidí, či pro další zpracování (pro stavby, řemesla a technické konstruování). Jako součást kultury (civilizace) byla ekonomika – a to minimálně od neolitu – hlavním způsobem uspokojování lidských potřeb. Dnes však ekonomika stále více uspokojuje potřeby nadindividuálních ekonomických subjektů, které lidem namlouvají potřeby méně naléhavé, zejména ekologicky škodlivou spotřební techniku.

⁵ Málo známým pojmem *technosféra* rozumím aktivní planetární systém fungování, reprodukce, rozšiřování a evoluce veškeré techniky: abiotické i biotické. Podrobněji o problému techniky a technosféry viz např. Šmajš (2008, s. 305–408).

⁶ Zdá se, že onticky aktivní vesmír je formován dvěma hlavními procesy: procesem spontánního růstu uspořádanosti a procesem samovolného rozpadu všech struktur, procesem růstu entropie, neuspořádanosti.

Země. Její ontická aktivita proto nesměřuje proti růstu entropie Země. Na *evolučně vytvořené planetě*, která svou aktivitou kulturu ani nevytváří, ani ji do své struktury funkčně nezačleňuje, *musí ekonomika přirozenou uspořádanost Země rozbít*. Také proto rozšiřování výroby i růst spotřeby škodí všem přirozeným strukturám. Hlavně však omezuje systém života, který reprodukci své vysoké uspořádanosti vesmírné entropii čelí a v celkové bilanci entropii Země snižuje.⁷

Ekonomika je sice vůči kultuře namířena protientropicky, ale vůči přírodě entropicky (i když nejprve jen slabě a lokálně). Od počátku redukuje hlavně živou ontickou vrstvu planety, přirozené ekosystémy. Protože jejich systémovou organizaci nechrání žádná jejich přirozená ekosystémová informace, může je kultura svou technologickou aktivitou snadno nevratně poškozovat.

Po průmyslové revoluci (tedy už s pomocí vědy) se však ekonomika stále více obrací i *proti ostatním evolučně vytvořeným strukturám Země*, např. proti přirozeně uspořádaným horninám, které považuje za pouhé suroviny či látky a energii pro budování lidských sídel a výrobu statků. Později je využívá také jako suroviny a energii pro hromadnou výrobu a provoz spotřební techniky.⁸

Ekonomické aktivity v průběhu kulturních dějin spolu s lidskou populací prostorově expandují, získávají vyšší účinnost a relativně samovolně se strukturují. Jestliže *lovecko-sběračská ekonomika* uspokojovala základní potřeby malých populací lidí (potravou, ošacením, nástroji a zbraněmi), které ve formě polotovarů v omezené míře nabízela přirozená produkce pozemské přírody, pak *biotická ekonomika neolitická* už z velké části spočívala na záměrné výrobě potravin a dalších pro člověka a kulturu nezbytných látek.⁹

Člověk sběrač a lovec, který byl součástí přirozených ekosystémů biosféry, žil z normální přírodní nadprodukce, takže to, co jeho organismus z přírody čerpal, také přírodě v přirozené podobě vracel. Vracel jí výsledky svého biologického i kulturního metabolismu ve formě, která byla s neživou i živou přírodou onticky slučitelná. A tento *způsob převážně biotické závislosti* kultury na přírodě se v modifikované formě reprodukoval i v *pozdější neolitické společnosti*. Ta sice už zjednodušovala přirozené ekosystémy (např. vypalovala lesy, hubila snadno polapitelná zvířata i velké predátory), a byla nucena

⁷ V pozemských podmínkách, podobně jako v kosmu, platí sice zákon zachování látky a energie, ale neplatí tu žádný zákon zachování přirozené ani kulturní uspořádanosti, tj. zákon zachování informace.

⁸ Protože nynější právní řád evolučně vytvořenou přírodu nechrání, růst ekonomiky a technosféry zatím nenaráží na žádnou zákonnou překážku.

⁹ Tento dnes opomíjený a nedoceňovaný technologický převrat – přechod od lovu a sběru potravy k její výrobě v zemědělství – zvýšil úživnost původních přirozených ekosystémů přibližně tisíckrát. Lovec a sběrač potřeboval pro vlastní obživu území o rozloze deseti kilometrů čtverečních, neolitický zemědělec už pouze jeden hektar. Všechny pozdější inovace ve sféře biotické zemědělské technologie zůstávají proto ve stínu neolitické revoluce.

reprodukovat svou jednoduchou materiální kulturu (zejména sídla, chovaný dobytek, zemědělské stavby, pole, rybníky, cesty, nářadí), ale ani produkty metabolismu lidí a zvířat, ani obnova převážně biotické materiální kultury biosféru vážněji nepoškozovaly. Také proto nemusely být tyto dva různé metabolismy – *přirozený a kulturní* – až do začátku 20. století přísně oddělovány.¹⁰

Produktivní a spotřební zátěž přírody, dvě různé složky zátěže, z nichž každá má ještě složku *biotickou i abiotickou*, se zřetelně oddělují až po průmyslové revoluci. Svým spojeným účinkem od té doby přírodu poškozují. Kdysi totiž lidská spotřební zátěž nezahrnovala ani umělé hmoty a pro přírodu neznámé chemické sloučeniny, ani spotřební techniku a její zplodiny.¹¹ Snad i proto ekonomická věda, aby se tomuto problému vyhnula, se již na počátku minulého století (patrně po vzoru vlivné newtonovské fyziky) proměnila v redukcionistickou, o matematické abstrakce opřenu formální vědu.¹²

K problému krize morálky a etiky

Morální regulace, tj. kulturní omezení projevů lidské aktivity, vzdáleně připomínající funkci vrozeného vzorce chování, nezbytně patří k potenciálně variabilnímu jednání lidí. Jinak řečeno, širší geneticky podmíněný rozsah lidského chování, vyplývající z nesespecifické biologické konstrukce lidského organismu, musel být v té které kultuře „dodatečně“ morálně usměrňován. Jednoduché lovecko-sběračské kultury, jak to dodnes vidíme u zbytků přírodních národů, takové podmínky pro účinnou selektivní funkci morálky bezděčně splňovaly. Jejich materiální kultura usměrňovala lidské chování jen minimálně. Dnes je však průměrný občan mnohem výrazněji *determinován* kulturou – *svým vlastním dílem*. Jeho druhově zakotvená subjektivita, podřízená útočné adaptivní strategii kultury, se už nestřetává pouze s přírodou. Střetává se s kulturními procesy a strukturami, které se vyznačují vlastní umělou subjektivitou a které tradiční morální regulaci oslabují.

Pouze jinak řečeno, v kulturách organizačně a předmětně složitých člověk část své vrozené subjektivity ztrácí, a musí se podřizovat logice fungování

¹⁰ V době, kdy naprostá většina domáckého i zemědělského nářadí, stavby i vnitřní prvky staveb byly především ze dřeva, přírodních vláken, kůží, hlíny a kamene ani umělá reprodukce materiální kultury biosféru nezamořovala. Kulturní rostliny a domestikovaná zvířata jako živé složky zemědělských produktivních sil zůstaly reprodukční součástí biosféry, prvky přirozeného biotického metabolismu.

¹¹ Zdá se, že spíše než vyčerpání tzv. přírodních zdrojů či jiná omezení na straně kultury hrozí lidstvu nevratné poškození planetárního systému v jeho celku: oteplování planety, hromadění odpadů, kontaminace vody, půdy a potravin, snížená schopnost biologické reprodukce člověka, narušení tradičního průběhu lidské ontogeneze atp.

¹² Dobrým příkladem je přístup a dosud trvající vliv klasického ekonoma Davida Ricarda, který byl ve své knize *Principy politické ekonomie a zdanění* (první vydání 1817) prokazatelně inspirován fyzikou.

objektivních umělých systémů. *Kultura* totiž rozvojem zdánlivě neutrální technologické aktivity sílí, získává částečnou svébytnost a sofistikovaně lidi ovládá. Ve vysoce rozvinuté spotřební kultuře už člověk jako druh nepodléhá jen „spravedlivé“ biofilně nastavené přírodě, ale stále více je nucen respektovat systémové potřeby růstu protipřírodně nastaveného kulturního systému: *technosféry, ekonomiky, kapitálu – umělého globálního leviathana*.

Je paradoxní, že dnešní ekologicky ohrožená kultura ve svých teoretických formách sází nikoli na širokou filozofickou racionalitu, která by lidem mohla zprostředkovat ontologické pochopení přírody, člověka i kultury. Krátkozrace naopak *prosazuje racionalitu parciální*, která svým skrytým predátorským nastavením podporuje živelný rozmach protipřírodní ekonomiky, ustavuje její diktát nad kulturou, živými systémy i lidmi.¹³ Takže také proto je dnešní morálka, rozpolcená kompromisem mezi vrozenou lidskou přirozeností a sílícím tlakem technické kultury, téměř neúčinná.¹⁴

Již jsem uvedl, že jednání lidí je dnes stále více určováno druhou determinační základnou morálky: od přírody odlišnou strukturou nadosobního systému kultury. Morálka jako nejvyšší antropologický regulativ vůbec se střetává s duchovními, organizačními i věcnými formami kultury. Tyto formy sice také vyrůstají z lidské genetické predispozice, ale už výrazně posunuté a posílené skrytým duchovním nastavením té které kultury.¹⁵

Vzniká tak rozpor mezi biologickým zakotvením morálky a protikladnými požadavky socializace lidí v technické spotřební kultuře.¹⁶ Tento rozpor je již tak hluboký, že nemůže být smířen tradiční, jakkoli sofistikovanou etickou teorií. Právě proto je současná civilizační krize také krizí tradiční etiky.

*Má-li morálka zůstat všekompetentní, tj. obsáhnout všechny vztahy lidí a umělých kulturních subjektů k okolnímu prostředí,*¹⁷ je zřejmé, že musí zahrnovat – řečeno právní terminologií – *jednání fyzických i právnických osob*, tj. lidí i právně uznané *subjektivity podnikatelské a správní*. Vzniká tak problém přenesení morálního hlediska na aktivitu umělých lidských výtvorů.

Tento strukturovaný předmět morální regulace se však v technicky vyspělé společnosti *komplikuje dalšími dvěma způsoby*. Za *prvé* tím, že vztahy

¹³ Přednosti samovolné optimalizace kulturního systému by bylo možné plně využívat pouze v případě jeho biofilní orientace, která je zatím vlastní jen přirozené pozemské evoluci.

¹⁴ Zde se nabízí analogie mezi klesajícím významem slov a krásy jazykového projevu v dnešní technické kultuře, a právě tak slábnoucí rolí tradiční morálky.

¹⁵ Znovu připomínám, že v kultuře se dlouhodobě neudrží nic, co by nemělo biologický základ a že skryté duchovní nastavení kultury nutně postihuje jen část celkové genetické predispozice lidí.

¹⁶ Katedry a obory aplikované etiky, které dnes vznikají na vysokých školách, nepřímou ukázkou, že spontánně vznikající morálka ani v podnikatelské sféře neplní očekávanou funkci.

¹⁷ Taková komplexní regulace, podmíněná geneticky i sociokulturně, nemůže být pouze racionální. A proto lze jen souhlasit se slovy Davida Huma, že pravidla morálky nemohou být výsledkem úvah našeho rozumu.

člověka k přírodě jsou z velké části zprostředkovány *legálně užívanými technologiemi, spotřební technikou a materiální kulturou*; za druhé tím, že vztahy umělých kulturních subjektů k nadřazené subjektivitě přírody se v predátorské kultuře *rozcházejí s lidskými druhovými zájmy na přežití*. Za tyto zájmy je politické a ekonomické subjekty s podporou práva a médií jen dovedně vydávají.

Hlavní podnikatelskou prioritu, tj. vysoký zisk dosahovaný na úkor přírody, dnes už totiž nehájí většina populace, ale především média, která zatím ovládá úzká vrstva bohatých a mocných lidí. Právo, které má dnes tendenci podřizovat se kapitálu, se stále více vymyká kdysi účinné kontrole všekompetentní morálky a stává se skrytou ideologií. Jako regulativ, který by měl být podřízený morálce, selhává ve své základní funkci. Za právně přípustné jednání totiž schvaluje to, co poškozuje lidskou budoucnost – rabování zákony nechráněné Země.¹⁸

V protipřírodní kultuře se však obdobně chová i akademická sféra. Institucionální podporou podnikatelských zájmů je dnes např. výuka etiky podnikání a marketingu na ekonomických fakultách. Zejména marketing, zabývající se širokou škálou tzv. komunikativních strategií včetně rozmanitých forem přímé i skryté reklamy, nepřímou teoreticky objektivizuje právně schválený podnikatelský zájem na pokračování dlouhodobě neudržitelného ekonomického růstu. Ale také mainstreamová média dnes přistupují na tuto hazardní hru s lidmi a jejich druhovým osudem: primárně se nestarají o lidskou budoucnost, nýbrž o rafinovaně skryté zájmy *hlavních ekonomických subjektů*. Těmto subjektům se totiž téměř na celém světě podařilo podřídit si politiku, právo i hlavní média.¹⁹

K problému krize etiky

Člověk byl pro etické teorie od jejich počátku *jediným a zcela samozřejmým subjektem morálního jednání*. Ale ani dnešní rozšiřování předmětu etiky o sociální vztahy, podnikání, politiku a živou přírodu, ani identifikace člověka s přirozenými jsoucnými, nemohou etice propůjčit hodnověrnost a sílu formovat morálku. I když etika uzná další subjekty morálního jednání, a problém morality se teoreticky vyjasní, bez *sladění morální regulace s regulací právní* bude morálka dál ztrácet schopnost být důležitou formou selekce lidského jednání.²⁰

Etika, jak známo, je relativně mladou filozofickou reflexí morálky. Etika nikdy morálku přímo nevytvářela, mohla být jen její filozofickou obhajobou, zdůvodněním i kritikou. Morálka jako neteoretická součást duchovní kultury

¹⁸ V protipřírodní kultuře tedy neslábne jen morálka, ale je také deformována funkce práva. Právo se nepozorovaně mění v ideologii. Na místo veřejného zájmu hájí expanzi kultury a principy soukromého vlastnictví lidí.

¹⁹ Seznámení s marketingem obsahuje např. kniha Kotlera a Armstronga (2003).

²⁰ Právo dnes již není kdysi uznávaným minimem antropologické morálky. Osamostatnilo se, skrytě se propojilo s ekonomikou, a slouží proto nadřazené subjektivitě kapitálu.

je totiž přibližně tak stará jako lidstvo samo, jako kultura. Zahrnuje nejen v genomu obsažené apriorní vědění, ale i vrozený skupinový altruismus, zvyky, mýty, předsudky i svědomí kolektivního života lidí. Jako univerzální „soudce“ lidské aktivity, který prověřuje celé její spektrum, obsahuje hodnoty, normy, zábrany i pobídky pro dobré (mravné) chování. V této souvislosti je ale zajímavé, že k dnešní krizi morálky a etiky se kompetentně nevyslovil profesionální etik, ale světově uznávaný evoluční biolog Ernst Mayr, který výstižně napsal, že „pravá etika může být zřejmě rozvíjena pouze přidáním [...] globálního altruismu k ‚sobeckému‘ altruismu sociální skupiny“ (Mayr, 2009, s. 296).

V etice však nikdy nešlo jen o vysvětlení, zdůvodnění a obhajobu existující morálky. Šlo také o její kultivaci, o vedení morálky určitým směrem.²¹ Protože však novověká kultura navazovala na duchovní odkaz řecké antiky – zejména na její skrytý antropocentrismus – hájím kontroverzní tezi, že *tradiční etické zdůvodnění dobra a zla, vztažené pouze k člověku, dnešní situaci už neodpovídá, může být nemorální*. Přehlíží nejen skryté predátorské nastavení dnešní kultury, ale i *biofilní nastavení planety Země*, její absolutní „morální“ nadřazenost.

Predátorským duchovním nastavením (paradigmatem) kultury rozumím podřazení kreativní přírody statickým teoretickým pojmům a postulátům, tj. „podvržení idealizované přírody za předvědecky názornou přírodu“ (Husserl, 1972, s. 71). Mám tím na mysli ideový diktát geometrických, matematických a filozofických abstrakcí, jimiž se už vznikající řecké teoretické racionalitě podařilo nevidět jemnou uspořádanost živé a neživé přírody a tak na řadu staletí podržít její poznávání nakažlivé magii antropocentrických pojmů vědeckého a filozofického jazyka: ideálním veličinám a zákonům mechanicky pojaté fyziky.

Pominu-li středověk, novověká morálka bezděčně vycházela z vrozeného druhového antropocentrismu, a proto ontologicky zakotvenou etickou teorií nepotřebovala. Etika totiž právě tak hájila jen úzké zájmy člověka a o jeho světu nadřazené subjektivitě nepochybovala.

Lidská druhová subjektivita jako biotický základ morálky, kdysi sladěná s nadřazenou subjektivitou Země, je dnes ideovým i předmětným vlivem predátorského duchovního paradigmatu *nejen potlačena, ale také odvedena nežádoucím směrem*. Vůči subjektivitě přírody je totiž abiotická kultura nepřátelská a skrytě destruktivní. Už proto by měla každá *dnešní aplikovaná etika* spolu s ontologií *usilovat o odhalení, kritiku a změnu kdysi užitečného predátorského paradigmatu*.

²¹ V tomto ohledu se morálka podobá jazyku a etika vzdáleně připomíná vědy o jazyce. Ty rovněž nemohou přímo vytvářet jazyk, jímž lidé mluví. Mohou však doporučit, aby se jisté formy mluvy, které již v běžném životě fungují, přijaly nebo naopak nepřijaly jako tzv. formy správné, spisovné.

Prosazení nového biofilního paradigmatu má naději na úspěch už proto, že globální konflikt kultury s přírodou bez této proměny nepřekonáme a že předpoklady potenciálního biofilního postoje lidí rovněž koření v lidském genomu.²²

Základní slabinu dnešní etiky vidím v tom, že v důsledku ontologického nepochopení všemu nadřazené subjektivity Země, ale i současného nepochopení parciálnosti, dočasnosti a možné deformace druhově podmíněné subjektivity lidské, její teorie ignoruje realitu. *Přehlíží nejen biofilní subjektivitu Země, ale i sílí nekrofilní subjektivitu kulturní.* Predátorsky nastavenou kulturu tím ignoruje jak předmětně, tj. v jejím pustošivém působení na přírodu a lidský organismus, tak v jejím negativním ideovém vlivu na psychiku člověka.

Vzniká morální a světonázorové zmatení a morálka jako univerzální socio-kulturní regulativ, jehož posuzování by měla být podrobena i věda, technika, ekonomika a politika, působí dysfunkčně – musí jen planě odmítat to, co protipřírodní kultura už přijala jako právně závazné a směrodatné. Vychází sice z lidské přirozenosti, ale omezují ji umělé struktury a regulativy kultury, deformuje ji ekonomice podřízené právo, výchova a vzdělání. Slábne bez možnosti posílení ze strany zatím povrchních a nejednotných etických teorií.

Vše nasvědčuje tomu, že formou žádoucího ovlivnění živelně vznikající morálky může být již připomenutá ontologická racionalita, emocionálně přijatá a všeobecně srozumitelná *evolučně ontologické minimum*.²³

Vidíme dnes velmi názorně, že technická spotřební kultura, přestože je lidským výtvozem, nemůže být pokračováním vývoje přírody. Náš biologický druh svým omezeným rozumem přirozenou kreativitu Země adekvátně nechápe, a proto ji nemůže ani obdivovat a uctívat, ani účinně chránit. Zejména vysoce sofistikovaná kulturní konstruologie, jejímž teoretickým základem jsou dílčí přírodní vědy, rozbíjí přirozené struktury, řídí se jinými pravidly (jinou konstitutivní informací), vytváří jen dočasné umělé formy a směřuje jinam.

Vzhledem k váze somatické i psychické závislosti člověka na přírodě, a zcela opačně působícímu tlaku předmětné determinace lidského jednání kulturními strukturami, jsou dnes ovšem všechny tradiční regulativy kultury včetně ekonomikou deformované politiky slabé a nedostatečné. Ne přímo to potvrzuje i Gilles Lipovetsky, když bez analýzy ontického základu morálky připomíná přeměnu staré „etiky povinnosti“ v novou etiku „slabé

²² Lidský genom patrně obsahuje obě hlavní potence: fylogeneticky starší respekt a pokoru před přírodou; mladší útočnou adaptivní strategii, která umožňovala lidský život v otevřené savaně.

²³ Součástí takového minima však musí být *objasnění nadřazenosti přirozené subjektivity Země*, důkaz parciálnosti a ovlivnitelnosti subjektivity lidské, ale i odhalení dlouhodobé neudržitelnosti predátorsky nastavené systémové subjektivity kulturní.

individualistické odpovědnosti“.²⁴ Ale přitom nepřipomíná, že *slabá odpovědnost vůči kultuře znamená dnes silnou neodpovědnost vůči přírodě, „soumrak povinnosti“ vůči lidské druhové perspektivě.*

Krise etiky vyplývá tedy z toho, že tradiční morální regulace z hlediska dobra a zla pro člověka v dnešní kultuře selhává. Člověk jako druh je sice i nadále onticky sourodý s původní přírodou (jíž odpovídá lidská biologická přirozenost), ale stále více je nucen žít v umělé, parciální racionalitou a hlediskem zisku deformované kultuře.²⁵

Platí-li evolučně ontologický předpoklad, že morálka je sice biologicky zakotvená,²⁶ ale že jako univerzální regulativ lidského chování vzniká až v kultuře, v procesu emocionální i racionální socializace, pak ani působení předmětných struktur kultury, ani dnes převažující antropocentrické teorie, účinnou adekvátní morálku formovat nemohou. Vidíme, že altruisticky orientovaní lidé již delší dobu pocítují nesoulad svého genomu i své morálky s duchovním základem spotřební predátorské kultury. Mnozí dnes už více konzumovat nemohou a nechtějí, jsou nespokojení a frustrovaní. Také proto vzniká potřeba s pomocí ontologické racionality, která hájí lidské druhové zájmy, *predátorský kořen morálky kritizovat a její zatím slabý biotický kořen záměrně rozvíjet a posilovat.*²⁷

Takový úkol ovšem předpokládá – pomíneme-li nežádoucí „nezbytnost“ dalšího prohloubení krize – *rozšiřovat evolučně ontologický koncept skutečnosti, a tak jakoby znovu navázat na spontánní „biofilní výchovu“ našich vzdálených předků. Na jedné straně to znamená v praxi budovat kulturu biofilní, a na druhé straně biofilně vzdělávat veřejnost, tj. už ve škole žákům ukazovat, že příroda je nejstarší, nejširší a nejmocnější subjektivitou, že je hodna úcty a morálního respektu, který musí být ve fázi globální kultury patrně hlubší, než byl tradiční respekt člověka k člověku.*

K problému nových subjektů morálky a práva

Člověk ani kultura plnou morální subjektivitu mít nemohou, nejsou svébytnými jsoucny, nemohou být vrcholem ani smyslem planetárního vývoje. Svěbyt-

²⁴ „Morální požadavky již dávno vymizely [...] na místo přísné morálky nastoupila psychologizace a euforie blahobytu“ (Lipovetsky, 1991, s. 61).

²⁵ Obě reálná prostředí, přirozené i umělé, nejsou-li přiměřeně světonázorově interpretována, ovlivňují lidské jednání, ale působí na lidskou psychiku patrně méně formativně než útvary duchovní kultury.

²⁶ Vrozené lidské predispozice patrně obsahují jak potence k útočné adaptivní strategii vůči přírodě, tak potence k altruistickému chování uvnitř společnosti. Zdá se, že obsahují i potence k respektu širší a mocnější přírody.

²⁷ Nejen sofistikované přírodní struktury, nýbrž i sofistikované struktury kulturní, jsou totiž bez přiměřené světonázorové interpretace jen neprůhlednými „černými skříňkami“. A také to je důvod, proč dnes naléhavě potřebujeme nejen obecně srozumitelnou ontologii kultury, ale i skutečné vědy o kultuře.

ným planetárním jsoucnem je *pouze příroda jako celek*. Ale právě té dnešní úzce antropologická etická teorie, patrně z nepochopení ontologické struktury světa, morální subjektivitu zarytě upírá.

Na jedné straně je člověk jako biologický druh existenčně podřízený staršímu a trvalejšímu systému života. A pouze život, tj. biosféra jako celek, je nejmenším relativně autonomním systémem schopným dlouhodobého vzestupného vývoje v čase. Všechny její subsystémy, jedinci, populace, biocenózy i kultura jsou dočasné a nesamostatné, závislé na prosperitě biotického celku.

Na druhé straně musíme uznat, že kultura, kterou člověk jako jediný biologický druh vnucuje přírodě, získává svou vlastní umělou svébytnost (subjektivitu) a svému tvůrci se stále více vymyká z ruky. Kultura se totiž samovolně strukturuje a její „endogenní řád vzniká sám ze sebe“ (Hayek, 1991). Ale nevzniká pouze z interakce na trhu jednajících lidí. Zdá se, že Hayek, který se patrně inspiroval studiem biologie včetně Darwinova přirozeného výběru, nebral v úvahu dvě důležité okolnosti spontánního formování kultury: za prvé predátorské duchovní nastavení evropské kultury; za druhé rostoucí svébytnost umělých subsystémů kultury – protipřírodní ekonomiky a technického pokroku.²⁸

Subjektivita přírody

Pozemské přírodě jako „globálnímu výrobnímu podniku“, který v pustém a studeném vesmíru vytváří podmínky i všechny polotovary pro lidský život a evoluci kultury, nebyla dosud přiznána ani přirozená hodnota, ani analogická právní subjektivita, jakou má dnes každá kulturní instituce, podnik či skrytě také kapitál.

Uznání subjektivity přírody však podle mého názoru nezahrnuje předpoklad, že příroda má vědomí a vůli, že může mluvit. Předpokládá, že její systémy jsou aktivní, otevřené pro látku, energii a informaci, že poznávají prostředí, mají paměť a že jsou sebetvořivé a autoreglativní.

Příroda je nadřazeným hostitelským systémem kultury, s jehož pomocí či na jehož úkor každé podnikání probíhá. Přiznáváme-li subjektivitu, tj. schopnost aktivity, poznávání, rozhodování a ontické tvořivosti individu nebo společenským institucím, jak ji vůbec můžeme upírat systému, jenž spontánně vytvořil život, člověka i předpoklady jeho subjektivity? Jak ji tedy můžeme upírat systému, jenž je svébytnější a mocnější než globální kultura a který o jejím osudu s konečnou platností rozhodne?²⁹

²⁸ Umělá subjektivita kultury, na rozdíl od přirozené subjektivity Země, však biologický základ lidské subjektivity nevytvářela, nýbrž jej pouze rozvíjela, omezovala či deformovala.

²⁹ Subjektivita se totiž neměří lidským uznáním, nýbrž aktivitou, objektivními projevy, výtvořivostí. Je-li výtvořivost obecné lidské subjektivity dnešní kultura, pak analogickým projevem subjektivity přírody je dnešní biosféra.

Absolutně nejzávažnějším problémem planetární kulturní expanze, procesu, který se samovolně strukturuje a získává podobu globální protipřírodní subjektivity, je dosud všeobecně přehlížený fakt, že umělá ontická uspořádanost kultury musí vznikat transformací či úplnou destruktivní konstrukcí z vesmírné látky, která byla již nejméně jednou přirozeně uspořádaná. Lidská schopnost tvořit kulturu, z ontologické neznalosti vysoce hodnocená společenskými vědami, právem i etikou, je proto hodnotově sporná. Tato schopnost totiž neznámá, že člověk vytváří kulturu v souladu s přírodou a že kultura je pro jeho druh i přírodu morálně pozitivním jevem.³⁰

Tradiční novověká etika, která přírodu ani kulturu nepovažovala za morální subjekty,³¹ mohla tematizovat jen zdánlivě jedinou subjektivitu – lidskou. Přírodu, která pro ni nebyla ani předmětem morálních vztahů, ani morálního jednání, ještě nepovažovala za biologicky nadřazený a lidský život umožňující systém. Kulturu, kterou pokantovská etika povyšovala nad přírodu a kterou chápala jen jako lidskou duchovnost, jednání a mezilidské vztahy, mohla z hlediska její nerozpoznané umělé subjektivity přehlížet. Nemusela zkoumat ani nadosobní systémový charakter kultury, ani vztah kulturního systému k přírodě. Mohla tedy ignorovat první i druhý pilíř morálky – lidskou biologickou přirozenost i její skrytou kulturní podmíněnost. Dobrou ilustrací této etické pozice je dodnes vlivná Kantova normativní etika.³²

Konkrétně řečeno, člověk i dnes zůstává normálním biologickým druhem, který je i se svou kulturou závislý na struktuře a fungování přirozeně uspořádané Země. Jeho vztahy k přírodě jsou skrytě nastaveny nejen lidským genomem (biologickou přirozeností), ale i smyslově neuronálně, tj. jsou zprostředkované poznáním a hodnocením vnějšího světa. Pomineme-li lidský genom, pak v oblasti kultury jsou lidské vztahy k přírodě skrytě nastaveny už dříve přijatým *predátorským duchovním paradigmatem*. Ukazuje se, že toto paradigma je relativně mladé, že vznikalo v průběhu kulturní evoluce (zejména v období řecké antiky) a že jeho vnější podobou, která lidské chování determinuje výrazněji než morálka, je právě nynější systém globální protipřírodní kultury.³³

³⁰ Pomineme-li vyhrocování konfliktu kultury s přírodou, vidíme, že vzniká stále větší psychické napětí mezi očekávaným prostředím, v němž se kdysi formoval lidský genom a rozšiřujícím se kulturním prostředím lidského života. A také toto napětí může být jednou z příčin, proč dnes biologicky zakotvená morálka selhává.

³¹ Zdá se, že má-li umělý kulturní subjekt právní subjektivitu, nemůže nemít subjektivitu morální. Zastupuje totiž – podobně jako např. technika – lidské jednání ve vztahu k přírodě.

³² V Kantově terminologii přírodě nadřazený svět kultury je světem *noumenonů, svobody a mravního jednání*. Obrysy Kantovy etiky lze rekonstruovat zejména z jeho dvou prací, viz Kant (1990, 1996).

³³ Systémové technologické zpředmětnění vztahu kultury k přírodě mohly ovšem starší etické teorie přehlížet; člověka mohly považovat za jediný skutečný subjekt morálního jednání.

Protože příroda nebyla nikdy pojata evolučně ontologicky, tj. jako pro člověka existenčně nadřazená subjektivita, morální jednání lidí mohlo být poměřováno pouze antropologicky: úrovní aktuální užitečnosti pro lidi a úzce pojatou kulturu. Současná etika však musí uznat, že systém Slunce – Země bude na dlouhou dobu téměř svébytným kosmickým útvarem, který spolu s životem zrodil také člověka a který, pokud bude lidský organismus existovat, musí být jeho přirozeným domovem.³⁴ Pouze jinak řečeno, nikoli s nynější planetární kulturou, nýbrž s planetou Zemí by měl člověk, chce-li krizi přežít, usilovat o trvalou ontickou sourodost.

Za žádoucí morální jednání, pomínu-li zapeklitý fenomén umělé kulturní subjektivity, musíme tedy považovat nejen to, co aktuálně prospívá člověku, ale především to, co prospívá širšímu přírodnímu systému, na němž lidská existence i perspektiva závisejí.³⁵ Tento přísný požadavek na morální rozměr lidského jednání vůči přírodě už ve třicátých letech minulého století lapidárně vyjádřil Aldo Leopold: „Určitá věc je správná, když směřuje k zachování celistvosti, stability a krásy biotického společenství. Směřuje-li jinam, je špatná“ (Leopold, 1995, s. 254).

Dnešní etická teorie stojí tedy před úkolem, který je zcela nový, mimořádně důležitý, ale i mimořádně komplikovaný. Pro uvažování o dobrém a zlém pro lidský druh a přírodu, pro nový planetární altruismus, který by nahradil úzký reciproční altruismus skupinový, potřebuje procesuální evolučně ontologickou interpretaci bytí. Nemá-li se morálka stát zbytečnou, lidé dnes musejí alespoň částečně chápat skutečné důvody nové propřírodní orientace kultury. Ty jim však může přiblížit jen srozumitelná popularizace ontologie kultury. I globalizovaná kultura je totiž nesvébytným systémem uvnitř přírody, tj. umělým útvarem s neadekvátní vnitřní informací, jež vedle predátorsky zaměřené vědy a filozofie zahrnuje také ekonomice podřízené právo.

Z hlediska evoluční ontologie je totiž zřejmé, že příroda je starší, širší a hodnotově nezávislou subjektivitou. Její subjektivita, neovlivnitelná žádným biologickým druhem, je ovšem také obsažnější a perspektivnější než dočasná, odvozená a predátorsky deformovaná subjektivita kulturního systému.³⁶ A to je také důvod, proč svébytná hodnota přírody o sobě, dnes zpochybňovaná

³⁴ Příroda je skutečnou rodičkou, domovem i hrobem člověka jako biologického druhu.

³⁵ Zdá se, že morální vztah k přírodě, který předpokládá úctu k Zemi, byl již u našich předků spíše slabý. Člověk je potravně závislý na rostlinách i zvířatech a jako živočich s útočnou adaptivní strategií i na neživé přírodě. Bez větších morálních zábran musel tedy konzumovat a ve svůj prospěch měnit všechno, co umožňovalo jeho přežití.

³⁶ Jedním z důvodů, proč vzniká napětí mezi sférou podnikání (i politiky) a širší veřejností bude patrně i to, že se podnikatelé i politici (i v politickém demokratickém systému) proti své vůli stávají pouhými obhájci a mluvčími umělých kulturních subjektů. Například velké těžařské subjekty, které dnes prokazatelně rabují Zemi, jsou právně nepostižitelné i proto, že realizují právo zakotvené v antropocentrických ústavách národních států.

zejména ekonomickými vědami, *převyšuje všechny dočasné a pouze instrumentální hodnoty antropologické i sociokulturní.*

Etika podnikání v širším a užším smyslu

Už na počátku úvah o podnikatelské etice³⁷ se však musíme zeptat: *proč v situaci, kdy výroba zboží přestala být hlavním společenským problémem, tj. v situaci, kdy je ve všech technicky rozvinutých zemích jeho všeobecný přebytek, se v ekonomických vědách klade takový důraz na růst účinnosti výroby.* K té má totiž přispívat i úzce pojatá podnikatelská etika. Proč se ve společnosti hojnosti vynakládají nemalé prostředky na různé komunikativní strategie a reklamu, ale nikoli na biofilní výchovu a vzdělání, tj. na etiku kritizující nadměrnou výrobu a spotřebu, která by mohla, pokud v principu platí, že obsah výroby je určován poptávkou, *omezovat produkci a určovat její vhodnější biologickou strukturu?*

Pomineme-li pro přírodu dnes nebezpečný požadavek konkurenceschopnosti, pak se tu nabízí *trojí možné vysvětlení: za prvé, ekonomická teorie v souladu s lidským právem podnikat zastírá destruktivní účinek výroby na přírodu a záměrně se stará jen o „lepší“ (konstruologickou) polovinu reálného cyklu vzniku a oběhu zboží – o jeho výrobu, distribuci a prodej; za druhé, široce pojatá etika podnikání by nebyla v souladu s nynějšími zájmy kapitálu zastírat nebezpečí, jež plyne z rozmachu globální ekonomiky; planetární podnikání dnes totiž primárně nevykořisťuje snadno obnovitelné živé síly člověka, ale hlavně v principu neobnovitelné neživé přírodní síly a zdroje planety; za třetí, vznik úzce pojaté etiky podnikání může být odpovědí podnikatelské sféry na zatím vcelku pozitivní ohlas etiky environmentální.*³⁸

Z naznačených odpovědí již částečně vyplývá, že je vhodné chápat a přednášet podnikatelskou etiku *ve dvojím smyslu.* Za prvé je třeba již dnes usilovat o vytváření podnikatelské etiky *v širším smyslu,* tj. jako široce pojaté, ale v nynějším duchovním paradigmatu obtížně průchodné *morálky podnikatelských subjektů.* Tuto zatím morálně neregulovanou subjektivitu (včetně nadřazené subjektivity kapitálu) totiž nynější právo uznává. Ovšem právní i morální subjektivitu však zpochybňuje to, že jejími nositeli a mluvčími nemohou být občané, *nýbrž jen vlastníci a vrcholový management.*³⁹ Naproti

³⁷ Jestliže dnešní ekonomika v souladu s přijatou technologií vykořisťuje především neživé přírodní síly, pak tradiční morálka lidí v primárním a sekundárním sektoru ekonomiky, kde počet pracovníků trvale klesá, i z tohoto důvodu nutně ustupuje do pozadí.

³⁸ Nabízí se tu ještě čtvrté vysvětlení. Vznik podnikatelské etiky (analogicky jako vznik etiky environmentální) může být stydlivým přiznáním společenských věd, že narůstající problémy vyžadují nový teoretický přístup.

³⁹ Domnívám se, že v nynější globalizované kultuře je třeba otevřít teoretickou otázku práva podnikat. Uznáme-li na jedné straně přírodu jako evolučně vytvořenou subjektivitu, a na

tomu v případě přírody, jejíž nezpochybnitelnou subjektivitu musejí filozofie a společenské vědy teprve prosadit, mohou být jejími představiteli všichni občané nebo jejich volení zástupci.

Za druhé je třeba usilovat o vytváření etiky podnikání v užším smyslu, tj. jako teorie optimálního *morálního chování* lidí uvnitř organizací a firem.

Protože pro celou dnešní populaci vyspělých zemí platí, že její vztahy k přírodě jsou z velké části *zpředmětněny v ekonomice a materiální kultuře včetně techniky*, musím znovu připomenout ještě jeden důležitý fakt. Technologické vztahy lidí k přírodě jsou zprostředkovány kulturními předměty a technikou, tj. zařízením továren, laboratoří, úřadů, kanceláří a bytů. Do látkové výměny člověka s přírodou tak v měřítku celé planety negativně vstupují *dva noví zákeřní hráči: chemické zamoření životního prostředí a procesy digitální demence*.

Lidské zdraví a reprodukce jsou ohroženy smyslově nekontrolovanou formou přítomnosti chemických látek v předmětech denní potřeby, v potravinách, nápojích i v dalších faktorech venkovního prostředí. Lidé (i zvířata) jsou poprvé ohroženi zamořením ovzduší, vody a půdy, postřiky zemědělských plodin, konzervačními látkami, barvivy, lepidly i léky. Problémy vyvolává i obyčejný polétavý prach z dopravy, bakterie z klimatizace uvolňované v továrnách, ve školách, v kancelářích i v bytech (podrobněji viz Strunecká & Patočka, 2012).

Procesy neviditelné digitální demence dnes ohrožují zejména děti a dospívající část populace. „Digitální demence se vyznačuje především narůstající neschopností využívat duševní výkony v plném rozsahu a ovládat je, tzn. myslet, chtít, jednat – při vědomí, co se právě děje, kde jsme [...] Vzniká začarovaný kruh sestávající ze ztráty sebekontroly, postupného duševního i tělesného úpadku, sociálního sestupu, osamění, stresu a deprese“ (Spitzer, 2014, s. 266).

Vztahy k přírodě jsou však v rámci skrytého duchovního paradigmatu deformovány i antropocentrickou výchovou, nevhodným obsahem školního vzdělání i dalšími formami ideového působení. Ale toto ideové zprostředkování je dnes neadekvátní i proto, že nám *chybějí jazykové prostředky* jak pro vyjádření systémové nadřazenosti přírody, tak pro pochopení absolutní závislosti lidí na přírodě. Chybějí nám vhodné jazykové prostředky pro postižení subjektivity přírody a její globální devastace nynější technickou civilizací.

V důsledku převahy městského života a nevhodného obsahu vzdělání nemůže být příroda snadno (a to nejen při práci lidí, ale i v oblasti jejich osobní spo-

druhé straně produktivní podnikání jako destruktivní vůči této širší a starší subjektivitě, pak je zřejmé, že zejména velké globální podnikání vyžaduje nejen právní, nýbrž i morální souhlas. Vyžaduje však i nové zákony biofilního podnikání, které by respektovaly Ústavu Země (viz dodatek k této kapitole).

třeby, rekreace a odpočinku) *pociťována jako širší domov člověka*. V antropocentrické výchově a vzdělání nebyla nikdy lidem představena jako tvořivá aktivita formující vše neživé i živé včetně člověka, *jako nejširší, nejstarší a člověku i kultuře nadřazený subjekt*.

Nešetrné produktivní postupy vůči přírodě, objevené a odzkoušené v době prvotní expanze průmyslové společnosti, tj. ve fázi uspokojování základních životních potřeb lidí, se dnes dostávají do rozporu s přípustnou sociokulturní zátěží Země. Tyto vůči přírodě lhostejné přístupy dnes nepozorovaně vstoupily také do sféry lidské osobní svobody. Ve formách spotřební techniky (automobilů a ostatní techniky bytové, informační a kutilské), kterou v rozporu s její podstatou ekonomové zarytě označují termínem „statek“, je predátorský vztah k Zemi zpředměněn, *právně chráněn a vnucován stále širšímu okruhu veřejnosti*. Altruisticky orientovaná část populace proto svůj odlišný hodnotově morální vztah k Zemi nemůže snadno projevit.⁴⁰

Právem i politikou schvalované používání spotřební techniky v životním způsobu několika miliard lidí však svými účinky na přírodu převyšuje nejen negativní vliv populační zátěže, ale patrně i zátěže průmyslové. Nadměrná spotřeba spolu s výrobou, dopravou a rekreací tak vyvolává nejen dosud *největší devastaci planety, ale i hodnotové zmatení ve sféře lidského chování*.⁴¹

Již jsem uvedl, že právní regulace vztahu člověka k přírodě není v predátorském duchovním paradigmatu kultury v souladu s nadřazenou antropologickou regulací morální. Právo je zatím pojato nikoli jako minimum všelidské morálky, ale podřízený regulativ ekonomického subsystému kultury. Právo „podnikat“, tj. vykořisťovat zákony nechráněnou přírodu v produktivní i spotřební oblasti má dnes v principu každý občan. Z hlediska omezené planety je však paradoxní, že *ani rozsah podnikání, ani rozsah osobní spotřeby, nejsou v dnešní sedmimiliardové lidské populaci regulovány právem*.

Právní rámec podnikání ve vyspělé části světa sice dostatečně přesně vymezuje některé konkrétní vlastnické a dědické vztahy, ale např. vlastnický vztah dílčí ani globální kultury k pozemské ekologické nice, tj. vztah k bohatství přírodního území, k mezím jeho čerpání a přípustné kulturní zátěže, zůstává nevyjasněný.⁴² *Nynější právo sice respektuje základní lidská práva, ale*

⁴⁰ Vysoká osobní spotřeba, která podle většiny klasických teoretiků byla přípustná pouze u majetných vrstev, protože by při rozšíření na bezprostřední výrobce ovlivňovala ekonomický vývoj negativně, se ve 20. století stala důležitou podmínkou výroby, ambivalentním kulturotvorným faktorem. Srovnej např. Galbraith (1967).

⁴¹ Vzniká tak dříve nemyslitelná otázka: Poškozují továrny na automobily, s roční produkcí v řádu desítek milionů kusů vyrobených automobilů, přírodu a člověka méně, nebo více, než každodenní provoz stamilionů těchto vozidel ve městech, na silnicích a dálnicích? Například měření polétavého prachu ve městech jasně ukazuje, že tato forma nebezpečného znečištění ovzduší téměř výhradně pochází z dopravy.

⁴² Na nezbytnost právního rámce podnikání (formalizovaných vlastnických vztahů), s jehož

zcela přehlíží *analogická práva Země*, nevymezuje místo a roli *globální kultury v biosféře*. Země totiž z povahy své nezávislosti na čemkoliv lidském a kulturním nemůže patřit žádnému biologickému druhu, tj. ani tomu, jemuž se podařilo vytvořit kulturu.

Také lidský druh má Zemi jen v dočasném užívání, a proto ji musí, tak jak to bezděčně činí ostatní druhy, předávat neporušenou dalším pokolením. Je smutné, že v 21. století neexistuje *právní ochrana přírody* jako nejstarší a nejširší subjektivity, jako kultury nadřazeného hostitelského systému, který člověka vytvořil a s okolní přírodou funkčně optimalizoval.

Etika podnikání se dnes na ekonomických fakultách přednáší jako aplikovaná filozofická disciplína.⁴³ Je přitom přibližně tak stará jako *etika environmentální*. Obě tyto etické teorie se konstituují přibližně v téže době, tj. v 60.–70. letech 20. století (zejména v USA, kde již ve 30. letech vzniká Leopoldova kniha *Etika země*). V této době totiž podle Gillese Lipovetského dochází k renesanci etické problematiky, k postupnému opouštění staré etiky odříkání a povinnosti, která odpovídala pevným strukturám moderního světa. V souvislosti se vznikem „tekuté modernosti“ (Bauman, 2002, s. 343) vzniká potřeba řídit se „[...] slabou a minimální etikou, jež nezná povinnosti ani sankce“ (Lipovetsky, 1999, s. 14).⁴⁴

Domnívám se, že etika podnikání vzniká ze dvou hlavních důvodů: *Za prvé* v souvislosti s technickým pokrokem se objevují méně deterministické výrobní a řídicí instituce, než jakými byly tradiční strojové továrny s přísnou mechanickou technologií a pracovní kázní. *Druhým důvodem* vzniku etiky podnikání v užším smyslu je jak právní a politické osvobození podnikání (kapitálu) od omezení daných původní lokalitou firmy, tak analogické osvobození člověka jako pracovní síly od původní země narození, dospívání, vyučení a studia.

Taktickou výhodou podnikatelské etiky v tomto druhém užším smyslu je totiž to, že etická argumentace tu *nemusí soupeřit s tradiční etickou interpretací antropocentrickou*. Může hájit především aktuální zájmy lidí uvnitř stávající struktury podniku, nemusí nutně usilovat ani o změnu výrobního programu

nepřítomností spojuje malou výkonnost rozvojových a postsocialistických ekonomik, upozorňuje Hernando de Soto v práci *Mysterium kapitálu* (2007).

⁴³ Přibližně takový názor zastává také Arthur Rich. „Z povahy věci není tedy etika hospodářství nic jiného než aplikace sociálně etických formulací problémů, hledisek a principů na základní problémy hospodářství“ (Rich, 2004, s. 63). Ale znovu se zde vrací otázka, proč ve fázi vzniku spotřební společnosti vzniká etika podnikání a nikoli spotřebitelská etika ochrany živých systémů a ohroženého přírodního bohatství planety.

⁴⁴ „Protináboženská ofenziva vyústila v první vlnu moderní laické etiky, kterou lze orientačně datovat léty 1700–1950. První cyklus sekularizace etiky byl charakterizován emancipací od náboženského ducha, jež mu zároveň vtiskla jednu ze svých klíčových podob: pocit nekonečného dluhu, absolutní povinnosti“ (Lipovetsky, 1999, s. 13).

a marketingové strategie, ani o biofilní chování podniku vůči přírodě. Vyjasněním práv, povinností a zásad etické spolupráce lidí může zlepšovat morální klima v podniku, vytvářet soudržnost kolektivů i dobré jméno podniku.⁴⁵

Literatura

- Bauman, Z. (2002). *Tekutá modernita*. Praha: Mladá fronta.
- Capra, F. (1996). *The Web of Life. A New Synthesis of Mind and Matter*. London: Flamingo.
- Giddens, A. (2001). *Třetí cesta*. Praha: Mladá fronta.
- Galbraith, K. (1967). *Společnost hojnosti*. Praha: Svoboda.
- Hartmann, N. (1964). *Neue Wege der Ontologie*. Stuttgart: W. Kohlhammer.
- Hayek, F. A. (1991). *Právo, zákonodárství a svoboda. Pravidla a řád*. Praha: Academia.
- Hume, D. (1972). *Zkoumání lidského rozumu*. Praha: Svoboda.
- Husserl, E. (1972). *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha: Academia.
- Kant, I. (1990). *Základy metafyziky mravů*. Praha: Svoboda.
- Kant, I. (1996). *Kritika praktického rozumu*. Praha: Svoboda.
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2003). *Marketing*. Praha: Grada.
- Krauss, L. M. (2013). *Vesmír z ničeho*. Praha: Universum.
- Leopold, A. (1995). *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. Prešov: Abies.
- Lipovetsky, G. (1999). *Soumrak povinnosti*. Praha: Prostor.
- Mayr, E. (2009). *Co je evoluce*. Praha: Academia.
- Popper, K. R. (1995). *Věčné hledání. Intelektuální autobiografie*. Praha: Prostor.
- Prigogine, I., & Stengers, I. (1984). *Order out of Chaos*. London: Heinemann.
- Ricardo, D. (1956). *Principy politické ekonomie a zdanění*. Praha: SNPL.
- Rich, A. (2004). *Etika hospodářství*. Praha: Oikoymenh.
- Smith, A. (1958). *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Praha: SNPL.
- de Soto, H. (2007). *Mystérium kapitálu*. Praha: Rybka Publishers.
- Spitzer, M. (2014). *Digitální demence*. Brno: Host.
- Strunecká, A., & Patočka, J. (2012). *Doba jedová. Díl 2*. Praha: Triton.
- Šmajš, J. (2008). *Filosofie – obrat k Zemi*. Praha: Academia.
- Šmajš, J. (2008). *Evolutionary Ontology. Reclaiming the Value of Nature by Transforming Culture*. Amsterdam and New York: Rodopi.
- Šmajš, J. (2011). *Ohrožená kultura* (3. vyd.). Brno: Vydavatelství MU, Host.
- Šmajš, J., Binka, B., & Rolný, I. (2012). *Etika, ekonomika, příroda*. Praha: Grada.
- Šmajš, J. (2012). *Evoluční ontologie a problém podnikání*. Brno: Vydavatelství MU, Doplněk.
- Trojan, J. S. (2012). *Etické vztahy v ekonomice*. Praha: Oikoymenh.
- Wilson, E. O. (1999). *Konsilience. Jednota vědění*. Praha: Lidové noviny.

⁴⁵ V tomto duchu napsal knihu o podnikatelské etice např. Trojan (2012).